RADIO FREE EUROPE
EAST EUROPE RESEARCH & ANALYSIS

CZECHOSLOVAK UNIT

PŘEHLED TISKU

Číslo: 223/X

Datum: 20.9.67.

OBSAH

D. BLAŽEJ /Rudé právo/	Vesnice vyhoštěných	str. 2
Antonín PETŘINA /Rudé právo/	Eskamotáž kolem hranic	str. 3
František STRÁNSKÝ /Rudé právo/	Československo-sovětské hospodářské vztahy	str. 4
Dr.Václav ŽOB /Mladá fronta/	"Kapitál" stoletý - a přece mladý	str. 5
Jan PROCHÁZKA /Literární noviny/	14.IX.1937	str. 7
red.čl. /Literární noviny/	Ústřední výbor SČSS zasedal	str. 8
Josef SMRKOVSKÝ /Literární noviny/	Oponenturu ano	str. 8
Jaroslav ŠABATKA /Literární noviny/	Kdo je normální	str. 8
Jiří MAREK /Kulturní tvorba/	Tajemný manifest	str. 9
red.čl. /Ekonomická revue/	Československo a svět: ekonomické dilema	str. 10
V.S.-V.Z. /Demografie/	Cikánské obyvatelstvo v ČSSR	str. 16

RUDÉ PRÁVO, 16. září 1967, str. 3.

2/223/X

Z MÍST, KDE JE »PIVO ZA MŘÍŽEMI«

Vesnice vyhoštěných

»... alkohol je hnusný a odporný, váš organismus ho nesnáší, brání se, váš žaludek se zvedá, svírá, je vám špatně, protože alkohol je hnusný a odporný... cítíte pach piva, které jste měli tak rádi, a teď je vám špatně, protože váš organismus už pivo nesnáší, brání se...«

Sugestivní hlas opakuje tyto věty stále dokola. Osm mužů sedí kolem stolu, na stole půllitry s pivem, »frčany« s rumem. Muži na povel čichají k nápojům, kloktají malým douškem a na pokyn si loknou. Tento podivný obřad netrvá dlouho, a jeden po druhém začíná blednout...

Stůl je pobryndaný od piva. Prázdné půllitry plně dolévá službu konající človíček v brýlích.

Na řadu přijde dalších osm. Nejprve jim ovšem zase ošetřovatel vpíchne podkožní injekci, apomorfinu. Druhý lék — emetin — požili v čaji už předem.

Otřesná procedura! Ostatně, nebýt jí, nebylo by to tady — v doléčovacím středisku v Holčovicích, řečeno bez příkras: v léčebně alkoholiků — některak hrozné.

Jsou tu lidé, kteří se vyhnuli z těch či oněch důvodů popsané proceduře. Jedním z nich je havířský důchodce. Stálý host Holčovic. Je tu počtrnácté. Zdomácněl tu; jako při minulých pobytech i nyní byl jmenován předsedou spolusprávy pacientů. Kdysi, není to tak dávno, jste o něm mohli číst v novinách. Byl v prosluulé havířské brigádě. Doma má ve stolku vyznamenání. Jak se sem dostal?

Stejnou cestou jako řada jiných. Nepil mnoho, ani málo. Když se lámaly rekordy, zapíjelo se to trochu více. »Pojď se napít, Lojzo, platím,« točili se chlapi kolem předáka. Správný chlap se revanšuje. Tak to šlo stále dokola. Ach, ty party... Objevila se i úderka, na Cingru, která vedla chlapy od hospody na druhou stranu. Ale bylo už pozdě. Tím spíše, že doma se mu to hroutilo. O mnoho mladší manželka si vzala za záminku mužovu vášeň k brigádě, šachtě, rekordům i vysedávání v partách — a ukázala paty manželovi a dobře zařízenému domku. Právě v den, kdy si jel pro vyznamenání za vynikající práci. Pak, to všechno šel »spláchnout« do hospody. Ale co dnes? Má druhou ženu, starší, rozumnější, barák, dobrý důchod. »Mohli bychom žít jako v ráji,« říká manžel, »ale nejde to. Je to nemoc. Dáš si jedno pivo... a od flašky se neodtrhneš. Jsme slaboši, umíme si poručit, ale neumíme poslechnout.«

Žena je zamotaná v mnoha příbězích, které skončily v Holčovicích. O rajóny na budově číslo devět se stará úslužný, tichý člověk, odborný učitel. Také jemu utekla žena. Ale popravdě, rád si popil už před tím. Má starostí. Zítra jede na okres — za školním inspektorem. »Co myslíte, vezmou mě zpět učit?« je mu 42 let. (Hádal bys mu ale podle vzhledu málem šedesát.) Je to takový věchýtek. Rukama se neuživí. Nic inspektorovi slibovat nebude. Bude se snažit nepít, ale... Sliboval už jednou, při ukončení předchozí léčby; tenkrát tu pro něho udělali dost, pomohli mu k návratu do školy. Po roce je tu zas. Moc tím doktora zklamal.

Doktor, to je tady nejvyšší autorita. Pacienti se střídají po třech — čtyřech měsících. Doktor zůstává — v létě, kdy je tady, v zajetí jesenických vrchů velebné, trochu melancholické ticho... zůstává i v zimě, kdy je středisko odříznuto od okolního světa vysokými závějemi sněhu. A protože sem zatím silniční technika nepronikla, tvoří prohazování více než dvoukilometrové trasy ke státní silnici převážnou náplň pracovní terapie pacientů v zimě. V létě dělají v pracovní terapii leccos, od sbírání pěstovaného heřmánku přes úpravy terénu, práce v lese až po výpomoc Státnímu statku v jelení při špičkových polních pracích.

Doktor by se jistě uplatnil někde ve městě, ale přesto zůstává v osadě ztracené někde v horách, s pacienty, na které se mnozí dívají přes prsty nebo přinejmenším s rozpaky. Přebývá tu v malém, prostorém domku (v němž od nepaměti sídlil plíseň)... s nadějí, že přece jen začne a bude slíbně pokračovat slíbená přestavba podobného domu, jenže většího a hlavně suchého. Žije tu s mladou ženou a šestiletou dcerkou. Manželka přišla za ním z Prostějova. MUDr. Ladislav Mezník je tu v té zvláštní vesnici, kde kromě něho a rodin správcové a kuchařky není vlastně stálých obyvatel, už čtyři roky. Je spokojen. Mít už tak v pořádku tu střechu nad hlavou, tak ho budou trápit jedině problémy s pacienty, problémy s celoročně téměř nesjízdnou cestou, s obtížným zásobováním potravinami a někdy i prádlem pro pacienty, problémy vznikající z toho, že středisko nemá vlastní služební vůz...

MUDr. Ladislav Mezník patří mezi nadšence v oboru, který v lékařském světě není právě nejvyhledávanější. Jako nadšenci lze mu »prominout« všechno, co provádí navíc ke svým systemizovaným povinnostem. Spolu se správcovou střediska sestavuje návrhy pro pracovní terapii pacientů, osobně bdí nad zahradou střediska, nad níž má patronát, má přehled, kdy je třeba odprodat kedlubny, kdy okurky, připravuje si osvětové přednášky, provádí psychoterapii... a je připraven kdykoliv se věnovat kterýmkoli problémům svých pacientů.

S pacienty to není lehké. S takovým nemluvou P. z Ostravy to ještě jde. Přišel sem dobrovolně. Vlastně pod tlakem manželky, která se chce s ním dát rozvést. Moc toho nenamluví, na řád léčebny si disciplinovaně zvykl. Jsou tu však horší, ti, kteří sem byli posláni z výměru národními výbory, nebo ti, kteří mají nařízeno ochranné léčení soudem. Jeden z těch »kriminálníků« tu na velikonoce vyloupil sklad lihovin. (Nejsou zásobeni špatně. Takových 32 piv a téměř litr a půl koncentrovaného alkoholického nápoje se tu spotřebuje při procedurách denně.)

Holčovicemi projdou pacienti z nejrůznějších vrstev a s nejrůznějšími osudy. Lékař z nedalekého místa je tu už kolikátý měsíc, dělá ve spolusprávě kulturního referenta. I když je povoláním lékař, je teď v prvé řadě pacient a plní všechny — někdy i velmi nepříjemné — povinnosti. Patří také mezi dobrovolníky. Zvykl si na vínečko. Pěkně doma každý večer sklenička. Pak přešel na koňáček. Usrkával potají i v ordinaci... Zhrozil se následků a hledá pomoc v Holčovicích.

»Houby je komu platné, když si člověk řekne, že nebude pít. Musíme pít a basta. Těch, co chlaštou, penečku, je. Sem by jich patřilo. Pomáhal jsem jinačím zlitým pánům do auta — mně budete vykládat.« Pan W. odněkud z centrálního úřadu je zejména na volných tribunách (jednou týdně tu mívají pacienti s lékařem doceta otevřenou výměnu názorů nepříjemným diskutérem. »Podívejte se, společnost prý nechce, abychom pili, tak proč je na každém rohu propagace alkoholu — fůra likérů za výlohami, až očí přecházejí, všude flašky, ale zkuste si dát v hospodě limonádu, to se na vás budou dívat skrz prsty a počkáte si, než vás obslouží. A pak, proč má každý, kdo se jde léčit i dobrovolně, hned vypáleno Kainovo znamení?!«

Za plamennou kritiku »společnosti« mu ostatní bouřlivě tleskají. Mají podobné zkušenosti. Jsou rádi, že nemusejí všechno nechat jenom na sobě. »Jak uviděli v lejstrech diagnózu 322 (tak se označuje alkoholismus), byl se mnou konec,« dokládá starší šedovlasý pán, s vizáží bankovního úředníka, »skončil jsem jako cestář, a to ještě nevím, zda mě po návratu z léčby vezmou.«

Najdete tu pacienty různých typů. Někteří vzorní — jako například sotva třicetiletý havíř, otec čtyř dětí, odněkud z Karvínska. Do všeho se hrne první, všude se hlásí dobrovolně. U lůžka má už dlouho vlaječku. Nejlepší pacient za největší počet bodů v soutěži. Za alkoholika se ani nepovažuje. Pravda, vypije si — a pak míval »okna«. V těch »oknech« už někdy

3/223/X

likrát přerazil různým lidem sanici: však také ho po návratu čeká soud — a možná »basa«. Přes to všecko, i když má poměrně velké nemocenské dávky, pospíchá domů.

Jsou lidé, kteří si z Holčovic pomáhají, jak mohou. V Holčovicích bude jednou docela slušné koupaliště. Prozatím je tu nádrž s bahnitým dnem — vzorně obložená plochými kameny. Říkají tomu »... ovo osvěžidlo« podle pacienta, který to obložení »zmákl«. Že pil? Ano, ale aspoň »jim« řekl, co si o nich myslí. »Oni« pijí více, jenže to lépe snesou. »Když vy sám nebudete pít, pak „jim" to můžete vytmavit — a uvidíte, že to bude mít hned jinou váhu,« zkoušel to s ním doktor a přistupuje na úlohu, že uspíší-li práce na bazénu, půjde dřív domů. Chlapíka málem nemohli dostat do postele, své pomocníky mohl strhat. Práce jen letěla. O 14 dnů si zkrátil holčovický pobyt a odvedl práci v hodnotě asi 70 000 Kčs.

Alkoholismus je choroba, na kterou společnost doplácí. Takových 10—15 tisíc stojí náklad na tříměsíční až čtyřměsíční pobyt jednoho pacienta v Holčovicích. Každý z nich si však ten pobyt už tak trochu předplatil. Téměř devět miliard Kčs se propije u nás ročně!

Doktor zná své pappenheimské. Někdy by jim mohl číst přímo z očí, jak to dopadne s jejich předsevzetím. Ale člověk se může mýlit. Těžko říci, kdo zrovna třeba tady z té padesátky alkoholiků se vyhrabe z bahna. Ten, který odchází z doktorových lekcí s přesvědčením, že už nevezme do úst ani kapku, nebo ten, který si myslí: »No, měl jsem smůlu. Neměl jsem jít do té poslední štace. Člověk pak ztratí orientaci... Vezmu si teď radši lahvičku domů.« To je hrozivé předsevzetí...

»... alkohol je hnusný, váš organismus ho nesnáší, váš žaludek se svírá, brání se, pivo, které jste měli tak rádi, je hnusné a odporné...«

Nová parta sedí nad kbelíky. Další postávají v kulturní jizbě. Vyzdobili si ji sami pacienti. (Je tu i zajímavý erb: plastika krásné žluté, orosené dvanáctky — umístěné za silnými mřížemi!) Vědí, co jim škodí, ale nemají většinou sil se té zkáze vyhnout.

Alkoholismus je choroba. Může jí propadnout leckdo z dnešních běžných konzumentů, kteří si příležitostně vypijí nějaké to pivo, nějakou tu štamprli. Sedm lidí ze sta, říkají statistiky, se z konzumentů promění v alkoholiky...

Jak se nedostat mezi těch sedm? Střídmost, vůle... »Jedna dvě sklenice přece nemohou škodit.« »Máme výborně chlazenou dvanáctku... Dáte si jedno jednu?« — — Dáte?!?

D. BLAŽEJ

RUDÉ PRÁVO, 16. září 1967, str. 3.

RUDÉ PRÁVO, 16. září 1967, str. 7.

Eskamotáž kolem hranic

Na co všechno novináři nepřijdou. Zvláště někteří žurnalisté v Rakousku jsou vynalézaví — jde-li o foukání do ohně proti československé vládě. Plamen zapálený jimi po nedávných incidentech s uprchlíky na československo-rakouských hranicích už dohasínal. Takže bylo třeba uměle ho přiživit.

Tohoto úkolu se podjaly některé vídeňské listy. Přinesly zprávu, že 13. listopadu dojde v Praze k československo-rakouským jednáním, na nichž bude stanovena přesná čára vzájemných hranic. Hranice na říčním toku totiž podle mezinárodně právních smluv probíhají zásadně vždy uprostřed řeky. Na toku došlo však v minulých letech k přírodním změnám, takže hranice — které právně leží uprostřed řeky — je nutno podle těchto změn upřesnit.

Až potud je vše v pořádku. Jednání o těchto úpravách se skutečně bude konat. Jenže — některé rakouské listy nosnesly pomyšlení, že by tuto zprávu prostě otiskly tak jako se normálně píše o desítkách běžných jednání mezi dvěma sousedními státy. A připojily k ní dovětek. Tak například list Die Presse napsal: »Strážní věž, z níž bylo svého času střileno na uprchlíky ze sovětského pásma (tento »nezávislý list« je tak nezávislý, že ještě po 18 letech nevzal na vědomí existenci Německé demokratické republiky, o jejíž příslušníky se jednalo, pozn. AP), stojí jak známo vlastně na rakouském území.«

Jací jsou to eskamotéři v listu Die Presse. Vyčarovali uprostřed řeky — neboť tu probíhá hranice — československou strážní věž, stojící dokonce už v půli patřící Rakousku. Patrně se tu na řece procházejí naši pohraničníci, kráčející po hladině jako Ježíš po moři, zatímco apoštolové z Die Presse k tomu přihlížejí a úpějí hrůzou (Evangelium Matouše 14/26).

Nebo snad československá strážní věž stojí dokonce na rakouském břehu? Jak to, že rakouské noviny by mohly takový skandální stav po léta trpět?

Samozřejmě, že to vše je nesmysl. Naše strážní věže se tyčí samozřejmě na naší straně řeky. To jenom pro Die Presse »jak známo stojí na rakouském území« — aby tak bylo dál možno přilévat olej do uhasínajícího ohně.

Naštěstí Die Presse není Rakousko. Naštěstí lidé, kteří vidí poněkud dále než na špičku vlastního nosu, pochopili, že kampaně proti sousedům nemohou přinést nic dobrého — a jen oživují neblahé časy studené války. Vyvolávání jejího ducha by neprospělo ani Československu, ani Rakousku. Komu by to pomohlo?

ANTONÍN PETŘINA

RUDÉ PRÁVO, 16. září 1967, str. 6.

4/223/X

Československo-sovětské hospodářské vztahy (1)

Vztahy k sovětské ekonomice, jejich dynamika a struktura představují integrální součást československé hospodářské politiky a zaujímají prvořadé místo také v soustavě úvah o perspektivním rozvoji ekonomiky ČSSR.

Naše plánovitě založená orientace na ekonomickou vzájemnost se Sovětským svazem se projevuje mj. podstatným zvětšováním objemu čs.-sovětské výměny zboží. Jestliže se v desetiletí do r. 1965 náš národní důchod zvětšil více než jedenapůlkrát, ve stejném období obrat čs.-sovětského obchodu stoupl více než dvaapůlkrát. Narůstání objemu tohoto obchodu tedy zřetelně předstihovalo tempa celkového čs. hospodářského růstu.

Mění se skladba výměny

Skutečnost, že čs.-sovětské hospodářské vztahy značně kvantitativně rostou, je dobře známa a také v letošním roce 50. výročí Října bývá po právu připomínána. Avšak stojí za to, povšimnout si také toho, že ekonomické vztahy obou našich zemí procházejí zároveň výraznými kvalitativními, zejména strukturálními změnami, a to mj. jak v čs. vývozu, tak i v čs. dovozu.

Pokud jde o čs. dovoz z SSSR, podstatně v něm poklesl proti období před deseti lety podíl surovin zemědělského původu a potravin — ze 44 na 22 procent. Naproti tomu podstatně stoupl podíl surovin minerálního původu, kovů a paliv — z 29 na 46 procent. Méně výrazně se změnil podíl strojů a zařízení, chemických výrobků a spotřebního zboží, zvýšil se z 27 na 32 procent. V čs. vývozu do SSSR se podíl surovin zemědělského původu a potravin nezměnil a zůstal na pouhých 3 procentech. Velice se snížil podíl surovin, kovů a paliv — z 41 na 14 procent — vysoký podíl v minulosti byl ovlivněn dodávkami uranové rudy. Naproti tomu se radikálně vystupňoval podíl strojů a zařízení, chemikálií a spotřebního zboží — z 56 na 83 procent.

Velmi zřetelná a trvalá strukturální odlišnost čs.-sovětské výměny zboží, která se projevuje vysokou převahou primárních výrobků v našem dovozu a ve vývozu zase naprostou převahou výrobků s vysokým stupněm zpracování, plyne zejména z odlišnosti přírodních podmínek, je pro nás nezbytná a je pro nás výhodná, což rovněž bývá často a právem připomínáno. Avšak zároveň je dobře realisticky nahlížet, že tak jako na světovém trhu obecně i na socialistickém trhu sílí postupně pozice odběratelů produktů zpracovatelských odvětví, přičemž se ale uchovává silná pozice dodavatelů některých primárních zboží. Postavení Sovětského svazu jak na světovém trhu, tak v RVHP a i ve vztahu k ČSSR v tomto směru sílí.

Československo, které má životní zájem uchovat si pozici jednoho z významných dodavatelů produkce zpracovatelských odvětví na sovětský trh a zůstat tak zároveň pro sovětského partnera atraktivním zákazníkem na trhu primární produkce, toho může dosíci jedině tehdy, dokáže-li soustavně zvyšovat technickou úroveň, kvalitu, servis atp. svých výrobků pro sovětský trh. Jde o trh země, která se stává jedním z největších světových zákazníků v řadě oborů, jde o trh, k němuž se soustřeďuje stále intenzívnější zájem dodavatelů s nezanedbatelnou konkurenceschopností.

Jestliže podíl zemědělských surovin a potravin, který v našem dovozu ze Sovětského svazu hrál po dlouhá léta roli rozhodující položky a později, zejména v šedesátých letech rychle poklesl, neznamená to, že námi snad SSSR tohoto zboží nyní dodává méně. V pětiletí do roku 1960 jsme odtud nakupovali vlny 25 a bavlny 241 tisíc tun, v pětiletí do roku 1965 to bylo vlny 28 a bavlny 271 tisíc tun. Obdobně u potravinářských produktů: zrniny 7,5 a 6,5 mil. tun, maso 74 a 90 tisíc tun, máslo 43 a 61 tisíc tun.

Zrniny, ropa, úvěry

Prvořadý význam mají pro nás nadále rozsáhlé dodávky sovětských zrnin, bez nichž nejsme s to vyrovnávat bilanci zrnin. Přibližně jeden a čtvrt miliónu tun zrnin, které v ročním průměru posledních let v SSSR získáváme, odpovídá asi dvěma třetinám našeho celkového domácího nákupu obilnin. Pokud bychom tyto nákupy uskutečňovali na kapitalistických trzích (odkud jsme jich v letech 1961—1965 dovezli přes 3 miliony tun), potřebovali bychom k úhradě víc devizových prostředků, než si opatřujeme celkovým strojírenským vývozem do vyspělých kapitalistických států. Máme tedy zájem dlouhodobě, ne-li trvale uchovat možnosti velkých nákupů sovětského obilí, zároveň však musíme počítat s tím, že relativně se bude váha zemědělských a potravinářských produktů v celkovém našem dovozu z SSSR i dále snižovat.

Téměř polovinu čs. dovozu z SSSR představují minerální suroviny, kovy a paliva. Zde určuje růst dovozu především ropa, hodnota jejíchž dodávek před desetiletím odpovídala pouhým 3 procentům, nyní však asi 13 procentům celkového sovětského vývozu k nám a v roce 1965 jsme dovezli už 6 miliónů tun sovětské ropy. Rozhodně nezanedbatelně stouply i naše nákupy sovětské železné rudy (ze 3 na 8 mil. tun od r. 1955 do 1965), černých i barevných kovů aj.

Vysoký růst a podíl této skupiny výrobků v čs.-sovětském dovozu je pro nás nespornou výhodou. Bez mohutného přílivu sovětské ropy bychom byli nedokázali překonat chronické napětí v palivoenergetických zdrojích, vytvářet progresivní strukturu palivoenergetické bilance a zakládat žádoucí změny směřující k zásadnímu zvyšování efektivnosti čs. uhelného průmyslu, dopravy, chemie a vůbec celého národního hospodářství. Je třeba ovšem dodat, že vysoká dynamika, jíž se vyznačuje dovoz zmíněných výrobků a která vyplývá z odlišných přírodních podmínek, byla navíc umocněna celkovou strukturální orientací čs. hospodářství a čs. exportu.

Produkce a vývoz paliv, železné rudy a barevných kovů je ovšem spjat s nákladnými investicemi sovětského partnera, jehož zájem na růstu tohoto vývozu do Československa si hledíme pojišťovat rozvojem dvoustranné i mnohostranné spolupráce. Mezi Československem a SSSR jsou uzavírány dohody, které na principu čs. úvěrové účasti zabezpečují dlouhodobý růst dodávek uvedených pro nás potřebných základních produktů.

Úvěry jsou realizovány především v dodávkách čs. strojírenských výrobků a spotřebního zboží. V tomto směru se tudíž charakter vzájemných vztahů mění, vytvářejí se dlouhodobé smluvní poměry opírané o společně prováděné akce hospodářské součinnosti. Růst dodávek surovin, paliv a barevných kovů z SSSR je doprovázen narůstající úvěrovou pozicí Československa.

V padesátých letech byla v úvěrové oblasti jiná situace. V součtu let 1956—1960 sovětský vývoz k nám převažoval nad dovozem z ČSSR v rozsahu téměř 70 miliónů rublů, tj. v rozsahu asi 3 % sovětského exportu do Československa. Situace se změnila v následujících letech 1961—1965, kdy sovětský vývoz k nám je nižší než dovoz z ČSSR v rozsahu více než 340 miliónů rublů, znamená to asi 8 % sovětského dovozu z ČSSR.

Ve vztahu k SSSR již byly postupně téměř splaceny staré čs. úvěrové závazky a vytvořena relativně vysoká aktivní úvěrová pozice. Ta do budoucna usnadňuje možnost poskytování úvěrů účelového rázu k zabezpečení důležitých dovozních potřeb. Například jsme takto nedávno mohli sjednat úvěrovou dohodu umožňující perspektivní zvýšení odběru sovětské ropy. Protože u starých úvěrů poskytnutých Československem pak již nadchází doba splacení dodávkami sovětských surovin a materiálů, můžeme snáze pracovat do značné míry s obrátkou úvěrů.

Snad se tedy dá říci, že na straně ČSSR existuje velké úsilí být pro SSSR atraktivním partnerem mj. tím, že nejen už nedováží »na dluh«, ale naopak úvěruje část sovětského dovozu do ČSSR — a hledáme nové formy účinné hospodářské spolupráce.

(Pokračování)

FRANTIŠEK STRÁNSKÝ

„Kapitál" století - a přece

nadčasový

Ve dvě hodiny v noci 16. srpna 1867 je datován stručný dopis, jímž Karel Marx oznamuje svému příteli, vědeckému spolupracovníku a politickému spolubojovníku Bedřichu Engelsovi dokončení prací spojených s vydáním svého stěžejního ekonomického spisu. A krátce nato, v září 1867, u hamburského nakladatele Otto Meisnera první vydání I. svazku Marxova Kapitálu vychází. (Další dva svazky, tj. druhý a třetí, vydal až po Marxově smrti Bedřich Engels, a poslední, čtvrtý svazek, jímž jsou „Teorie o nadhodnotě", vydal až Karel Kautský.)

V letošním roce se Marxův Kapitál dožívá sta let své bouřlivé existence, během níž — spolu s ostatními pracemi Karla Marxe — tak hluboce zasáhl do vývoje společenských věd a do osudů světa. Kapitál je především významným dílem ekonomické vědy. Marx v něm podává všestranný a hluboký rozbor kapitalistické výroby s cílem „odhalit ekonomický zákon pohybu moderní společnosti". Nemohl ovšem v politické ekonomii přijít na vše sám. Po kritickém přehodnocení přejímá do svého systému pozitivní výsledky bádání svých předchůdců. Obohatil však ekonomii řadou významných vlastních přínosů. Je to například rozbor dělby a charakteru práce, ústící v objev odcizení a fetišismu (jako hlubinných vztahů ve společnosti ovládané výrobou zboží a zákony trhu), teorie nadhodnoty a vykořisťování, teorie reprodukce a některé další obohacení. Nejvíce ze všeho však na Marxově ekonomickém díle dnes oceňujeme jeho metodu zkoumání a přístupu ke skutečnosti hospodářského života, vyznačující se důslednou vědeckostí. To znamená všestranností, komplexností pohledu a snahou neulpívat na povrchu a vnějších jevech hospodářského dění, ale pronikat k podstatným souvislostem a zákonům vývoje kapitalistické ekonomiky. Na výsledcích Marxova bádání je patrná hloubka a pronikavost pohledu a vášeň k pravdě, která v úsilí poznat skutečnost neznala žádné překážky a neohlížela se na nižší zájmy a na prestiž žádné autority. Často se při podobných příležitostech připomíná latinské přísloví, že knihy mají své vlastní osudy.

Ale jaký osud měl Kapitál! Je málo knih, které byly častěji a vehementněji než tato napadány i „obhlubovány", vyvracený i „potvrzovány v úplné platnosti", zesměšňovány i zbožňovány, neprávem opomíjeny i používány jako stálé zaklínadlo.

Je otázka, která z obou krajností mu ubližuje více.

Kritikové a odpůrci Marxe zakládají často svou argumentaci na tom, že v pozdějším vývoji kapitalismu, mnohdy dlouho po Marxově smrti, došlo k jevům, jimž neodpovídá některé z jeho jednotlivých tvrzení či tezí vypracovaných za zcela jiných okolností a předpokladů, platných za jeho života. Na základě toho odmítají pak Marxovo učení vcelku. Marx ovšem prorokem být nemohl a vytýkat mu to je nesmyslné. Polští ekonomové W. Brus a K. Laski (v časopise Ekonomist č. 4/1962) výstižně napsali, že: „Problém aktuálnosti Kapitálu... řeší se tedy nikoliv odpovědí na otázku, zda jednotlivá tvrzení v Marxových pracích... jsou absolutně dokonalá a správná pro všechny časy a okolnosti, nýbrž odpovědí na otázku, zda si zachovává svou váhu jako základní linie uvažování."

Že Kapitál našel své kritiky a odpůrce, bylo pochopitelné a snad ani ne tak příliš velkým neštěstím. (Vždyť železo železem se ostří - a polemiky s kritiky marxistické ekonomické teorie, vedené ze správných pozic a správnými metodami, by mohly jedině přispět k jejímu rozvoji a zdokonalení. A řada seriózních a významných nemarxistických ekonomů, kteří s Marxem polemizují, zároveň vysoce hodnotí jeho závěry o rozvoji politické ekonomie a oceňují jeho přínosy — Joan Robinsonová, Joseph Schumpeter, J. K. Galbraith atd.).

Neštěstím bylo spíše to, že v období nadvlády „kultu osobnosti" a dogmatismu procházela marxistická ekonomie „obdobím výkladu textů" (W. Brus), v němž v rozporu s metodou Marxe samotného se toporně setrvávalo na lpění jeho díle na podobě opakování a komentování jeho textů a jednotlivých pouček, které se „ilustrovaly" jednotlivými příklady vzatými z běžného hospodářského života. Takovíto „obhájci" Marxe kladli na něho stejný požadavek jako jeho odpůrci, totiž aby byl jasnovidcem. Zatímco tamti poukazovali na to, že věštil špatně, tvrdili tito, že vše do posledního „chloupku" a pro celou budoucnost předpovídal správně.

V období dogmatismu se marxističtí ekonomové omezovali ve svých pracích pouze na tu problematiku, kterou se zabýval sám Marx, a neanalyzovali další oblasti hospodářského života, jimiž se Marx zabývat nestačil nebo nemohl, ale které zpracovávala nemarxistická ekonomie. Hlavně chyběly marxistické rozbory nových jevů a vývoje kapitalismu. I pokud jde o metodické nástroje analýzy ekonomických jevů, setrvávalo se jen na těch, které používal on, ačkoliv v dalším vývoji ekonomické teorie byly vypracovány některé již mnohem dokonalejší a jemnější. Tyto analytické instrumenty stojně jako řada faktických a pozitivních poznatků o ekonomické realitě byly odmítány proto, že byly získány a vypracovány buržoaznímí ekonomy — a přitom šlo o ústrojné a poznatky, které samy o sobě jsou třídně neutrální. (Marx sám přece pozitivní výsledky práce buržoazních ekonomů přebíral.)

Takové postupy zabrzdily rozvoj marxistické ekonomické teorie, oslabily její pozice v boji s buržoazní ekonomií a vedly k jejímu ustrnutí. Vedly k opomíjení a popírání výrazných a hlubokých změn, k nimž ve vývoji kapitalismu došlo od dob Marxových do našich dnů, tj. za více než 100 let.

Karel Marx ve svém „Kapitálu" analyzuje a zachycuje kapitalismus v té podobě, kterou měl v jeho době, tj. zhruba v první polovině 19. století. Ve srovnání s ní je podoba kapitalismu našich dnů značně změněná, což je ovšem pochopitelné a nemůže tomu ani být jinak. Dnes jde o kapitalismus státní, v němž stát velice aktivně a všestranně zasahuje do celého chodu kapitalistického hospodářství. Dnešní kapitalismus je kapitalismem centrálně regulovaným, částečně plánovaným, kapitalismem rychlých temp růstu bez znatelnějších krizí s nadvýroby (udržely se jen v USA, a i zde ve zmírněné formě), s relativně vysokou úrovní zaměstnanosti, v němž rostou reálné mzdy i podíl mezd na národním důchodu, takže spotřeba má vysokou úroveň. Zároveň probíhají i integrační procesy. V důsledku zvýšení úlohy státu došlo k určité změně i v konkrétní formě kapitalistických výrobních vztahů.

Je-li toto značně rozdílné ve srovnání s tou tváří kapitalismu, kterou zachytil Marx v „Kapitálu", znamená to, že po věcné stránce Marxova kritika kapitalismu již ztratila svůj význam a že to jediné, co z Marxova učení zbývá, je jeho metoda, jak tvrdí někteří (mezi nimi například G. Lukacs)?

Mnohá z jednotlivých Marxových tvrzení jsou ovšem dobově podmíněna, mnohé jeho představy pozdější průběh historie nepotvrdil. Ale mnohé z jeho kritiky nejenže platí stále, ale v jistém smyslu platí dnes více než pro kapitalismus 19. století. To se týká například jevů zbožního fetišismu a odcizení, které v nejvyspělejších kapitalistických zemích nabývají dnes nových forem a které rozebírá přední soudobý buržoazní americký ekonom J. K. Galbraith: V dnešním vyspělém kapitalismu, hlavně v USA, existuje vysoká úroveň spotřeby širokých vrstev obyvatelstva. Člověk však není v této své vysoké spotřebě spokojen, neboť je mu odcizena v tom smyslu, že neodpovídá plně jeho potřebám, potřebám harmonického lidského života, ale naopak, vysoká spotřeba člověka jeho život podřizuje svým vlastním „potřebám" a tím život člověka deformuje a odlidšťuje. Kapitalismus v honbě za ziskem stupňuje výrobu zboží do té míry, že musí spolu s výrobou **stále většího množství vyrábět i**

umělou poptávku po něm, která nevychází z přirozených potřeb člověka, ale musí mu být vnucena nákladným systémem reklamy a psychologického zpracování lidí. Smysl lidského života se tu omezuje na křečovitou honbu za stále větší spotřebou mnohdy i zbytečných věcí. To má silně rozkladné účinky na cítění a psychologii lidí a na vztahy mezi nimi.

Na druhé straně duševní bohatý kapitalismus hrubě zanedbává ty druhy služeb, která neslibují zisky. Celá škála společenských potřeb tak zůstává neuspokojena. To se týká likvidace slumů a nedostatečné veřejné bytové výstavby, rozvoje školství a systému překvalifikace, zajištění dostatečné policejní ochrany obyvatelstva před vysokou zločinností a řady dalších životně důležitých potřeb. Rozvíjí se tedy v soudobém kapitalismu rozpor mezi chudobou veřejných služeb a bohatstvím hmotných statků. Narůstá paradox, že spotřeba, byť jakkoli vysoká, se nepřizpůsobuje potřebám člověka, ale naopak, deformuje život člověka tak, aby ho přizpůsobila snaze o další růst zisková efektivní výroby. Tak se antihumánní, člověku odcizená podstata kapitalismu, tak jasnozřivě odhalená Marxem, dnes manifestuje v nových podobách.

V dvojím je tedy Marxův odkaz dnešku. Předně v požadavku důsledné vědeckosti ekonomického zkoumání tak aby, neohlížejíc se na nic, vycházelo nikoliv z apriorních představ, ale z rozboru faktů ekonomického života, aby tak postihlo všechny jeho stránky a „vrstvy" a pronikalo do hloubky, k podstatným souvislostem, a to bez ohledu na jakékoli předsudky, konzervativismus nebo hmotné či prestižní zájmy kohokoliv. A za druhé v úkolu důsledné humanizace ekonomického systému společnosti, v úkolu přizpůsobit a podřídit ekonomiku společnosti a její konečný efekt důsledně potřebám člověka a potřebám allidštění způsobu jeho života.

Dr. VÁCLAV ZOR

MLADÁ FRONTA, 14. září 1967, str. 3.

LITERÁRNÍ NOVINY, č. 37/67, 15. září 1967, str. 1.

7/223/X

14. IX. 1937

BYLO MI OSM LET, když T. G. Masaryk umřel. Maminka plakala, tatínek říkal, že to s námi bude špatné. Kdekdo měl doma schovaný Pestrý týden s obrázkovým seriálem z Masarykova pohřbu. Vzpomínám si na dělovou lafetu i na rakev zakrytou státní vlajkou. A na Eduarda Beneše, jak nad rakví přísahá. A také si vzpomínám na amatérský filmový snímek, jak president Masaryk přijel do mých rodných Ivančic. Potřásal před kostelem rukou nastoupeným legionářům, děti žertovně štípal do ucha. Záznam nám promítali každého 28. října, znali jsme zpaměti každý záběr, potmě jsme se prali, učitelstvo nás vydatně fackovalo.

Jeden člověk, kterému přicházely noviny až z Prahy, tvrdil, že Masaryk nebyl žádnou filosofickou kapacitou, sesumíroval prý šikovně co se kde ve světě šustlo. Sokolské činovnice považovaly tento názor za sprostý a pobuřující. Nemohl jsem to samostatně posoudit, v průběhu povinné školní docházky jsem měl značné starosti se základním učivem. Po válce jsem studoval na zemědělské škole, nosil jsem v hlavě šestadvacet druhů bramborových plísní a nejracionálnější typy oseváčů postupů pro velkostatek kombinovaný s cukrovarem, ale nevysvětlitelnou náhodou mi přišel do ruky vědecký spis. Zalistoval jsem v něm. Nalezl jsem následující úvahu.

„Práce je nechuť," psal Masaryk. „V potu tváře máme dobývat chleba, a přímo zatracení spočívá na práci; kdekdo se práci vyhýbá, i člověk nejpracovitější. Je tedy problém, jak při přirozené lenosti mohla vzniknout továrna, vědecká práce, stálá práce, jak se mohl stát člověk nejen pracujícím, nýbrž i pracovitým, takže mluvá práci řádí."

Zdálo se mi to velice pravdivé. Nezvykle originální na muže těžícího se tak všeobecné vážnosti. Přečetl jsem v tom i smysl pro humor, tak vzácný zejména u státníků. Pozoruhodné bylo, že něco tak dnešního napsal vzdělanec v roce 1898. Byly to časy, kdy se jezdilo šest dnů na plesy do Petrohradu, na Konopišti bydlel arcivévoda Ferdinand, někteří tehdejší rolníci měli usedlosti velikosti Lotyšska. Masaryk byl filosofem, který neustále a rád vstupoval do praktických šarvátek, vedle profesury se s vášní zabýval politikou. Hlásal četné zásady a sám podle nich kupodivu i jednal. A při všem byl vždy pedagogem a vychovatelem, neboť věděl, že vést jakýkoliv národ, znamená nepřetržitě svádět zápas s jeho špatnými vlastnostmi. Zdůrazňoval, že úspěch každého díla je závislý na charakteru těch, kteří je uskutečňují. Byl-li uznáván i nepřáteli, bylo to především pro dnes už neznámou úctu a toleranci k názorům, se kterými sám nesouhlasil. Získával stoupence, aniž komukoliv nadbíhal, aniž komukoliv hrozil ...

Psávaly se o něm slabomyslné životopisy. Byly stejně scestné jako kterákoliv dřívější a nebo pozdější podkuřovací kampaň. V Čechách už tradičně glorifikujeme i kamenujeme zručně a bez dlouhých cavyků. A přečasto zapomínáme, že lež nebo historická polopravda, jakmile ji připustíme, se pak donekonečna vleče jako početní chyba v dlouhém matematickém příkladu.

T. G. Masarykovi může být lhostejné, je-li právě obhajován, či právě žalován, jeho místo v dějinách Československa je základní.

Bylo by samozřejmě nesmyslné tvrdit, že byl marxistou. Nebyl. A bylo by směšné zapomínat, že nepochopil říjnovou revoluci. Spolu s Masarykem ji nepochopili i jiní jeho současníci. A nejenom jeho současníci. Ale bylo by jistě bláhové soudit jeho čin ve vztahu k událostem v Rusku. Pilíře jeho české koncepce tvořili Hus, Havlíček, Palacký. Břehem, ke kterému rozpřáhnutě směřoval, byla samostatnost. Bez ohledu na všechny mýlky to bylo gigantické dílo ...

Fascinuje mě vitalita čtyřiašedesátiletého muže, který pochopil, že není příhodná doba jít na odpočinek, poskládal do zavazadel část knihovny, s vervou mladíka se vmísil do exploze první světové války. Mobilizoval krajany. V profesorských dopisech jim úsečnými větami vysvětloval, že by měli prodat řeznické krámy a výtěžek věnovat utopickému odboji. Mnozí to skutečně udělali. Státníkům, kteří měli plno svých starostí, podrobně a na pokračování vysvětloval starosti Čechů a Slováků, a to s takovým zápalem, že mu uvěřili, ač mu nerozuměli. Činnost svých, o polovinu mladších spolupracovníků řídil trpělivě a s vlídnou ironií, kterou si osvojil ve čtvrtstoletí za vysokoškolskou katedrou. V šedesáti osmi létech skutečně dosáhl toho, že nervózní Wilson, unavený Clemenceau, podrážděný Lloyd George schválili poměrně bez zájmu bizarní náčrt hranic nového státu. Vrátil se domů, k presidentské agendě, rozhodl se, že začne po obědě pravidelně chvilku odpočívat; i sám už připouštěl, že mládí má z větší části za sebou. Říká se, že říkal: nebát se a nekrást ...!

T. G. Masaryk nesporně může mnohé povědět dnešnímu socialistickému člověku.

Mladé revoluce se celkem logicky ptají jenom kdo je pro, a kdo je proti. Ale naše revoluce už je dospělejší. A je nejenom socialistická, je i česká a slovenská. A navíc evropská. Kulturní člověk může sáhnout do knihovny i pro bibli. A nemusí to dělat proto, že by se chtěl dát na stará kolena pokřtít.

Chtěl jsem jenom říct, že je dobře, že se o mrtvých už mluví dobře ...

JAN PROCHÁZKA

LITERÁRNÍ NOVINY, č.37/67, 15 září 1967, str. 2. 8/223/X

ÚSTŘEDNÍ VÝBOR SČSS ZASEDAL

Ústřední výbor Svazu čs. spisovatelů se sešel k svému plenárnímu zasedání v Praze dne 14. září 1967, aby projednal některé závěry IV. spisovatelského sjezdu a svazovou agendu za předchozí období. Uložil české části ÚV SČSS a výboru Svazu slovenských spisovatelů, aby připravily jmenovité návrhy na složení svazových komisí, členské, zahraniční, tiskové, pro otázky propagace a distribuce čs. literatury a aby vypracovaly návrhy nomenklatur jejich činnosti; zároveň se usnesl ustavit komisi ekonomickou a komisi sociálně právní a uložil překladatelské sekci, aby připravila návrh na vedení sekce. Vedením svazové agendy prozatím — dokud nebude vyřešena otázka předsednictva ÚV SČSS a předsedy ÚV SČSS — pověřil Milana Jariše, Ivana Kříže, Jana Procházku, Karla Ptáčníka, Miroslava Válka a Vlastimila Maršíčka jakožto tajemníka pověřeného vedením sekretariátu. Vzal na vědomí, že na ustavující schůzi kontrolní komise SČSS dne 5. září byli zvoleni za předsedu Zdeněk Pluhař, za místopředsedu Ladislav Luknár, a schválil tajemníka komise V. Polikána. Ústřední výbor vyslechl zprávu o odsouzení kandidáta Svazu Jana Beneše Městským lidovým soudem v Praze a usnesl se vyloučit ho z řad kandidátů SČSS. Ústřední výbor se dále seznámil s tzv. manifestem čs. spisovatelů a umělců, otištěném v londýnském časopise Sunday Times dne 3. září 1967; ústřední výbor Svazu čs. spisovatelů se nemíní zabývat tímto „manifestem", protože jde jednoznačně o podvrh. V závěru projednal ústřední výbor některé organizační a ekonomické otázky a opatření v zahraničních stycích SČSS, jakož i zprávu o publikování sjezdové diskuse ve svazovém tisku.

OPONENTURU ANO!

Myšlenky ministra Josefa Smrkovského z besedy na FON (Časopis University Karlovy č. 20)

Dostal jsem otázku, jestli strana potřebuje oponenturu či snad dokonce opozici. Oponenturu v každém případě. Sám marxismus vychází z toho, že všechno se neustále vyvíjí a mění a že staré se musí zákonitě střetávat s novým. Konfliktnost ve všem dění je základem pokroku. Střetávání a boj o názory by nám tedy měl být vlastní, mělo by to patřit k podstatě našeho hnutí. Dnes už je u nás jen málo věcí, o nichž by si někdo dovolil rozhodnout bez diskuse. Platí však pravidlo stranické disciplíny: uvést v soulad své přesvědčení se stanoviskem strany.

Podřízení se vůli většiny vůbec neznamená, že by ses zřekl svých názorů, pokud jsi přesvědčen o „své" pravdě, ale musíš s nimi zacházet disciplinovaně. Opozice je jiná věc: zásadní nesouhlas s někým, v našem případě se stranou. Co se tím myslí? Jiná strana? Připusťme v této dnešní diskusi — teoreticky — že by byla druhá strana. Jaká? S jakým programem a cílem? Musela by rovněž mít ve svém programu budování socialistické společnosti. Byla by to tedy druhá komunistická strana, třeba s jiným názvem. Je to reálné? Účelné? Mělo by to smysl? Jiné záměry než budování socialistického řádu nikomu nedovolíme. Máme řád, který jsme chtěli a vybojovali a na němž budeme dále pracovat. Máme proto plné morální právo zmařit každému jakékoli záměry, které by byly namířeny proti tomuto řádu. Proto je třeba říci jasně: oponenturu ano, opozici ne...

LITERÁRNÍ NOVINY, č.37/67, 15. září 1967, str. 2.

KDO JE NORMÁLNÍ?

Nedávno jsem opět zašel do Mototechny. Ve frontě jsem jako vždy nejvíce slyšel: Nemáme, nevíme, kdy to dostaneme, bohužel není. Všechno šlo jako na drátku, až přišel na řadu pán, který chtěl asi pět věcí a ani jednu nedostal. Rozčílil se. Má toho prý už dost a k čemu tedy ten krám je, když nic nemají. Prodavač a vedoucí v jedné osobě se podivil: „Vy ste snad spad z měsíce! Vy ste řákoj nenormální! Všichni ostatní vědí, že už léta je to nedostatkové zboží a vy kvůli tomu děláte takovoj kravál." Kdo je tedy normální? My, kteří si to otřelé slůvko NEMÁME necháme bez odmluvy líbit?

Jaroslav Šabatka

Tajemný manifest

Tak jsme zase jednou požádali svět o pomoc. Pokud vím, naposledy jsme tak učinili před osmadvaceti léty a tehdy jsme se jako jeden muž v nejvyšší nouzi obrátili přímo na Vůdce Adolfa Hitlera s prosbou, aby učinil přítrž naší svobodě a on nám vyhověl. Dověděli jsme se o své žádosti sice až den poté, kdy ji Hitler vyřídil, ale tak to už u nás chodí, jsme vždycky pozdě informováni o tom, co děláme.

Naštěstí jsme z anglického listu Sunday Times byli včas informováni, že jsme se my, rozumějí spisovatelé, obrátili o pomoc k světové veřejnosti. Nic jsme o tom nevěděli, ale list má o tom celý článek a i ostatní listy mají k dispozici tuto senzaci. Neboť ono i v září může být sezóna okurková, ostatně nespokojenost v Československu je vítaná v kterýkoliv čas.

O pomoc jsme požádali my, čeští spisovatelé — »spolu s čs. umělci«, jak praví podivuhodný text provolání, které podle slov vězněného Sunday Times bylo »propašováno z Československa minulý týden«. Sice se nás, spisovatelů, může nelibě dotýkat, že jakst nepatříme mezi umělce a že náš manifest podepsalo pro větší váhu ještě »50 umělců«, ale nebudeme chytat za slovo text tak závažný a navíc psaný, podle názoru Sunday Times, »obdivuhodným stylem«.

V čem tento styl vlastně záleží, je nejisté. Někde se používá frází, které jsou obdivuhodné a nutí k zamyšlení. Například tam, kde se praví, že lid je štván proti svým »duchovním vůdcům«, nebo tam, kde se velmi všeobecně odvoláváme na Šaldu, na Sartra, Emersona, ale i na pana presidenta Beneše, z něhož se cituje zvláště důležitá myšlenka o tom, že mír je nedělitelný. Jiný citát autory nenapadl, ale to nevadí, my s tím souhlasíme a pravíme v provolání k lidstvu, ovšem západnímu, že i svoboda a kultura je nedělitelná. (Není mi momentálně známo, kdo z našich politických představitelů je proti této pravdě, ale na tom taky nezáleží.)

Důležité je, že západnímu světu sdělujeme zcela neochvějně, že se »naše řady skládají z valné většiny z marxistů a komunistů a převážná většina nesouhlasí s kapitalistickým společenským řádem«. Já vám řeknu, lidičky, je to ale od nás odvaha, něco takového přiznávat, co? Oni si tam třeba myslí, že nám náš politický život odumírá, že se u nás vrší nespokojenost, ale kdepak, my jsme marxisty a komunisty, ale ovšem pozor, jak praví vznešený manifest v listu Sunday Times, my jsme »pro vládu svobody, kterou hlásal Marx«, a proto se obracíme na osvědčené pěstitele svobody a prové strážce odkazu Marxova, totiž do redakce Sunday Times. Děláme dobře, však on Marx taky žil léta v Londýně, tam budou jeho učení znát nejlíp.

Jinak se obracíme na svět s velmi vážnými věcmi, důkladně vyzýváme Arturu Millera a Johna Steinbecka a další, aby bránili demokracii a hájili svobodu.

Ale poslyšte, nechceme my od nich trochu moc? Není to nakonec od nás nezdvořilé, vyzývat třeba Heinricha Bölla, aby hájil v Bonnu svobodu a demokracii? Günter Grass sice na výzvu zareagoval, ale ve svém článku v Zeitu upřímně přiznal. »... píši v zemi, která zná teror... Pokračuje ve svém působení, ať již pokusem přízvé cenzury pod názvem dobrovolné sebekontroly nebo masivními praktikami Springerova tisku, jehož zločinný systém špiclování byl nedávno odhalen.. Není důvodu projevovat pýchu nad svobodou Západu..«

Ovšem my jsme se neobrátili, jak nám sdělil anglický list, jenom na spisovatele západní, ale i na ty z Východu: na Erenburga, Jevtušenka, Voznesenského i Solženicyna. To zřejmě dokazuje »skvělý styl« manifestu, neboť zesnulý Ilja Erenburg byl v Praze tak často, že se to nedá ani spočítat a vida, nikdy tu neviděl nic, proč by bylo třeba bouřit svědomí lidstva. Ale Jevtušenko i Voznesenskij znají také Prahu. Špatně asi, neboť jejich pobyt zde jim neodhalil to, co ví Sunday Times, že totiž naléhavě potřebujeme »zlidštění veřejného života«.

Myslím, že vládám západních států spadl kámen ze srdce, neboť my výslovně v Sunday Times pravíme, že »nepotřebujeme pomoc velmocí, ale manifestační solidaritu duchovních pracovníků«. Protože jinak by velmocem nezbylo, než dát dohromady křižáckou výpravu a jít nám na pomoc. Historie pak učí (nejen nás, ale i Západ), že jsme křižácké výpravy hnali vždycky náramným kvalitem pryč, takže naštěstí k ničemu podobnému nebude muset dojít.

Jo, vy se ptáte, kdo to je »my«, kdo to vlastně napsal?

Rozumí se, že my nejmenovaní čeští spisovatelé, umělci, filmoví a televizní pracovníci, vědci a veřejní pracovníci. (Divadelníci se k nám nepřidali, hanba jim. A to mají svůj svaz! O skladatelích ani nemluvím, ti byli vždycky na chvostu.)

My jsme zkrátka — my.

Nebojte se, nikdo se nic nedozví, to provolání, jak se praví, »je v bezpečných rukou na Západě«. Podpisů je moc, na tři sta, ale kdo ví, třeba je jich i víc, to nikdo přece nemůže vědět. Kdo chcete, podepište dále, list Sunday Times není revolverový plátek, ale solidní britský list a nikoho, jak zdůrazňuje, neprozradí, aby »zabránil represáliím ze strany režimu«.

Skvělá myšlenka, skvělý styl, skvělé vyhlídky!

Ještě, že my víme, kam se obracet v tomto hrozném světě, který nezná svobodu, nýbrž jenom útlak. Ještě štěstí, že máme redakci milého listu Sunday Times a tiskovou agenturu FCI emigranta J. Jeřena, kam se můžeme utéci, kdykoliv nám bude zle. Oni to na nás nikde nečekou a my si nádherně nalevíme. A kdybychom nenapsali — neboť třeba nemáme v té naší hlavě ani na známku, oni si to sami napíší, sami podepíší a sami si to otisknou — i bezpečně uloží.

Máme po starosti a můžeme se věnovat práci v naprostém klidu. I tu svobodu nám přinesou, i tu pravou a jedinou demokracii pro nás budou nadále pěstovat. Ve Vietnamu, v Řecku, v Alabamě, u Suezu. Svět je veliký a plný svobody. Kam se na něj my hrabeme!

— Jiří Marek

EKONOMICKÁ REVUE, č. 8/67, srpen 1967, str. 340-345.

10/223/X

Československo a svět: ekonomické dilema

Světová ekonomika — závažný obor či módní vlna? • Světová ekonomika a modely národohospodářského rozvoje • Mezinárodní ekonomické řízení a světový trh • EHS a RVHP • Čs. zahraniční obchod ve světové konfrontaci

Účastníci besedy konané 25. 5. t. r. v redakci ER:
Ing. Zdeněk Bednařík, CSc. (EÚ ČSAV)
Doc. ing. Věra Kyprová, CSc. (VŠE)
Doc. Bohuslav Malý, CSc. (VŠP)
Doc. ing. Josef Mervart, CSc. (UK)
Doc. dr. Jiří Novozámský, CSc. (VÚNP)
Doc. dr. Zdeněk Orlíček, CSc. (VÚZO)
Doc. dr. Josef Tauchman (VÚNP)
Doc. ing. Josef Sládek, CSc.

SLÁDEK:

Beseda o světové ekonomice by se mohla zdát čs. čtenáři velmi odtažitou. Protože ve skutečnosti je tomu naopak, chtěl bych položit přítomným soudruhům otázku, které teoretické problémy z oblasti světové ekonomiky považují za klíčové a které z nich mají základní význam pro současnou čs. ekonomiku?

TAUCHMAN:

U světové ekonomiky, jak se toto téma vyvinulo na našich pracovištích, probíhá výzkum přinejmenším ve dvou rovinách. Jde jednak o rovinu kategoriální, politekonomickou (samozřejmě s mezinárodní specifikou, která vyplývá z existence světové ekonomiky), jednak o rovinu, kterou bych charakterizoval jako rovinu funkční analýzy, analýzy fungování různých činitelů nebo momentů ve světové ekonomice, tak jak se dají zachytit příslušnými analytickými nástroji. Proto myslím, že z podobného členění bychom měli vyjít i my.

NOVOZÁMSKÝ:

Roviny, výzkumu světové ekonomiky lze oddělit, jak bylo řečeno, zejména při praktické or-

ganizaci práce. Dá se však dokázat, že tyto roviny spolu vlastně velmi těsně souvisí a že nelze úspěšně dělat výzkum v jedné rovině, aniž by se prováděl i ve druhé. To je možné ukázat třeba na tom, že výzkum světové ekonomiky vlastně upozornil na potřebu zcela nové formulace modelů národohospodářského rozvoje.

Jestliže by se měla vypracovat koncepce hospodářského růstu v Československu, bude k tomu při dnešní rozvinutosti teorie růstu třeba použít různých modelů. Avšak dosavadní modely růstu jsou vlastně modely uzavřené ekonomiky. Pokud se některé modely nazývají modely otevřené ekonomiky, jde de facto o modely uzavřené ekonomiky, k nimž je víceméně mechanicky přidán zahraniční obchod. Výzkum v oblasti světové ekonomiky ukazuje, že modely národohospodářského rozvoje je třeba vytvářet jinak, a to jako modely otevřené ekonomiky, tzn. chápat každou zemi jako integrální součást světového hospodářství, resp. určité světové soustavy. Tím se okamžitě dotýkáme celé řady teoretických otázek, např. zda k vytvoření modelu otevřené ekonomiky použít teorie komparativních nákladů nebo jiné teorie. Dostáváme se tedy ke kategorii mezinárodní nebo světové hodnoty.

MERVART:

Mám dojem, že kategoriální výzkum byl v padesátých letech přeceňován a rozbor fungování mechanismu ekonomiky byl podceňován. Vznikaly tak práce na obecné, kategoriální úrovni, které bývaly jen proklamačně využívány v účelových rozborech konkrétní ekonomiky, prováděných empiricky, bez reálných teoretických východisek. Apriorní pojetí kategorií, jejich mechanické přebírání, nám zřejmě nevyřeší vědecký rozbor dnešní reálné skutečnosti. Projevuje se ovšem dodnes. Např. na nedávné konferenci RVHP v Budapešti vystupovali někteří delegáti kategoriálně, tj. vycházeli z určitého pojetí ekonomických kategorií, blížícího se vědeckému poznání na úrovni 19. století, aniž dokázali vysvětlit tímto pojetím soudobý mechanismus fungování obou mezinárodních trhů.

BEDNAŘÍK:

Pokud jde o vytyčení zásadních problémů, pokládám za velmi důležitou otázku řízení v modelové podobě. Je všeobecně známo, že vývoj ve všech vyspělých kapitalistických státech, pozorujeme-li jej z národního hlediska, zahrnuje silné pronikání prvků plánovitosti, resp. státního intervencionismu. To je obecný trend po druhé světové válce. Má v sobě vždy tržní prvky. Avšak ve světové ekonomice lze po druhé světové válce pozorovat určité momenty jakoby protikladné — určité uvolňování většího prostoru pro působení tržních sil, tedy odbourávání určitých prvků intervencionismu, které tady existovaly před druhou světovou válkou a vytvořily se zejména v období třicátých let. Přitom ovšem narůstají i ve světové ekonomice prvky vědomého zasahování, vytváří se určitá organizace světové ekonomiky. Myslím, že by bylo zapotřebí maximálně postihnout tyto základní trendy ve světové ekonomice a dát je do souvislostí s vývojem v národních ekonomikách. V tomto směru byly ve výzkumu učiněny jen první kroky. Zásadně tato otázka dosud řešena nebyla. Přitom to má význam nejen z hlediska obecné teorie, ale i pro socialistickou soustavu a pro samotné Československo.

KYPROVÁ:

Zřejmě jde dnes hlavně o dva impulsy ke zkoumání problémů světové ekonomiky. Jedním je nepochybně sám vývoj teorie politické ekonomie, ze které, podobně jako z jiných věd se vyčleňují hraniční vědní obory. Další impuls vyrůstá z dnešní situace socialistické ekonomiky, kdy intenzívní prolínání endogénních a exogénních procesů vyvolává tlak i na zkoumání systému ekonomických nástrojů ve vnitřní a v mezinárodní sféře.

SLÁDEK:

Hledáme-li příčiny, proč se obor světové ekonomiky u nás začíná výrazněji konstituovat a proč dokonce vzniká nebezpečí až módního přístupu k tomuto oboru, nemělo by se mezi příčinami tohoto vývoje zapomínat ani na takové, které souvisejí s obecnějšími změnami. Mám na mysli jednak změnu vztahu k nemarxistické ekonomii, která uvolnila cestu k nemarxistické literatuře, v níž je třeba vidět závažný myšlenkový zdroj pro teoretickou činnost.

Druhý moment, dokonce ještě závažnější ve svých důsledcích pro rozvoj oboru světové ekonomiky, spočívá v tom, co se odehrálo v posledních letech v postoji ke koexistenční problematice. Myslím, že tento moment je do-

konce jedním ze základních předpokladů budoucího rozvoje oboru světové ekonomiky. Tím, že byly totiž překonány autarkční trendy nedávné minulosti, pokud šlo o vztah socialismu vůči kapitalismu nebo dokonce i z hlediska jednotlivých národních ekonomik, vytvářely se zcela nutně předpoklady, aby dříve nebo později světová ekonomická problematika nabyla mimořádné aktuálnosti.

Třetí skutečností, která posílila závažnost tohoto oboru, je zřejmě faktická hospodářská situace Československa, která vyprovokovala řadu potřeb jak teoretické, tak aplikační činnosti. Ke konstituování oboru světové ekonomiky přispěly tedy velmi silně tyto tři momenty.

Přitom se domnívám, že zde je ještě řada dalších příčin. Nechtěl bych však, aby se zapomnělo na tyto zdroje, které nejsou ryze ekonomické nebo ryze teoretické, ale mají vztah k politice a k praxi.

NOVOZÁMSKÝ:

Myslím, že západní literatura skutečně rozvinula podstatně více zkoumání mnoha momentů ekonomického pohybu v mezinárodním měřítku, že je v ní značně rozpracována řada teorií, mj. teorie platební bilance, směnných relací, zahraničně obchodního akcelerátoru a multiplikátoru atd. To jsou však jen různé momenty tohoto pohybu. Ani v západní literatuře není ucelená teorie postavení země ve světovém hospodářství. Přes veškeré úsilí se buržoazním ekonomům nepodařilo dosud nejucelenější teorii — Ricardovu a Millovu teorii komparativních nákladů — dynamizovat, takže je to vzhledem ke své statičnosti teorie nepoužitelná, nehledě na problematičnost výchozích pozic této teorie.

Americký profesor Neuberger vidí jednu z příčin poměrně pomalého rozvoje mezinárodních hospodářských styků v tom, že nejen v rámci RVHP, ale i na Západě dodnes neexistuje ucelená teorie mezinárodní dělby práce.

SLÁDEK:

Řada občanů naší země se zájmem o mezinárodní ekonomickou problematiku často srovnává dosažený stupeň řízení v rámci RVHP a EHS. Současně se zajímá o postavení zahraničního obchodu ČSSR v dnešních souvislostech. Přitom jsme svědky toho, že začíná narůstat literatura o aplikacích kombinovaného systému trhu a plánu v rámci socialistické světové soustavy a začíná se diskutovat o jiném modelu zahraničního obchodu, než jaký byl uplatňován v uplynulých letech a je aplikován ještě v současné době.

MALÝ:

Do nedávna se při zkoumání EHS převážně vyzdvihovala sociálně politická stránka a její negativní důsledky. Méně se už pozornost soustřeďovala k organizaci, mechanismu a technice, jaká se používá k rozhýbávání západoevropské integrace. Tím se vytvářely překážky pro to, aby se použitelné impulsy z oblasti řízení EHS mohly uplatnit v organizaci dělby práce mezi členskými zeměmi RVHP.

K opomíjení této stránky přispěla mimo jiné představa, že sociálně ekonomické rozdíly EHS a RVHP znemožňují, aby cokoli, co existuje v tomto seskupení, bylo využito v našem. S odsouzením sociálně ekonomické povahy západoevropské integrace se současně zavrhl i ekonomický mechanismus, v mnohém ohledu dokonalý, jehož účinky pro rozvoj mezinárodních ekonomických vztahů nelze podceňovat.

V tom je naopak slabina RVHP, kde se potence socialistických výrobních vztahů nemohou náležitě projevit pro nedokonalost modelů řízení, jimiž jsou uplatňovány. Navíc nám zaslepovalo oči neustálé hledění a vyzvedávání předností mezinárodní socialistické spolupráce. Tyto přednosti se namnoze pouze logicky vyvozovaly, do jisté míry odtažitě od průběhu skutečných ekonomických procesů. Zapomínalo se, že přednosti se stanou přednostmi až při své realizaci, a tě lze dosáhnout pouze uplatněním takových prostředků, které odpovídají povaze probíhajících procesů. Tím nechci tvrdit, že by západní ekonomové, přesvědčení o přednostech západoevropské integrace, netrpěli předpojatostí a nedopouštěli se ať z dobrých či zlých úmyslů tendenčního zkreslování skutečnosti. V dnešní době se začínáme rozhlížet po činnosti EHS více v tom směru, co bychom mohli převzít i v RVHP. Současně budeme muset vážit, co je z EHS přijatelné pro naše společenství, s přihlédnutím k sociální ekonomické rozdílnosti. V této souvislosti se nezdá samoúčelné zkoumání následujících otázek, které se dnes nastolují při řešení praktických úkolů. Specifika ekonomické samostatnosti národního hospodářství v jednotlivých společenských systémech je například jedním z důležitých, ne-li hlav-

ních problémů, jejichž řešení by bylo cenné. Jim se otevírá obecně přístup k řešení dílčích otázek, jako přenášení části národního důchodu z jedné země do druhé a jeho formy v socialistickém společenství, dále opodstatněnost přechodu pracovních sil z jedné socialistické země do druhé, problematika společných podniků atd.

MERVART:

Řekl bych, že světová ekonomika pro nás představuje určité prostředí, ve kterém probíhají rozhodující procesy hospodářských subjektů. Původně jsme toto prostředí chápali jako nám svou podstatou cizí, a proto jsme je posuzovali hlavně kriticky a vytvářeli nové prostředí v rámci světové socialistické soustavy.

Když byla vyzdvižena otázka koexistence obou systémů, šlo v prvním období vlastně o vyjádření určitých politických aspektů v pojetí koexistence a mírového soužití, aniž se předpokládalo, že potřebujeme prozkoumat prostředí světové ekonomiky a nalézt svou úlohu při jeho využívání. Teprve v posledních letech začínáme zkoumat toto prostředí z hlediska jeho ekonomického fungování a našeho chování, a tím také zkoumáme, které prostředí by bylo ideální pro rozvoj našich ekonomik v rámci RVHP.

Když se podíváme na vztah k mezinárodnímu ekonomickému prostředí u vyspělých západoevropských zemí, vidíme, že vytvářejí společný trh, tedy podmínky pro společný mechanismus fungování, a v tom hledají hybné síly rozvoje svých postřehů a celé vnitřní ekonomiky. Hledají tedy v tomto změněném prostředí formu svého ekonomického růstu.

Podíváme-li se na RVHP, pak vlastně problém chování podniků ve svém velkém prostředí daném integrací států RVHP nebyl dříve vůbec nastolen. Uplatňovaly se centrální preference, které vycházely z určitých představ vedoucích hospodářskopolitických představitelů jednotlivých socialistických zemí, a ty pak byly aplikovány na toto prostředí. Dnes konečně začínáme řešit komplexní vztahy hospodářských subjektů, za které už nepovažujeme jen hospodářské komplexy a jejich centrální orgány, ale podniky, snažíme se zjistit centrální i podnikové preference a stimulovat volbu chování hospodářských subjektů na mezinárodním fóru určitým směrem. Před teorií i praxí stojí úkol vyjasnit, co chceme, aby podniky dělaly, a to nejen v rámci RVHP, ale v rámci celé světové ekonomiky, jejíž rozbor fungování, který by měl být vodítkem pro volbu chování našich podniků, není ještě uspokojivě vyjasněn.

To je ovšem otázka, která není uspokojivě vyřešena ani v rámci kapitalistické světové soustavy a vyvolává právě v jejím rámci četné rozpory mezi hospodářskými subjekty ze států různé ekonomické vyspělosti.

SLÁDEK:

Kdybychom zůstali v rámci socialistické světové ekonomiky, dalo by se tedy říci, že nejaktuálnější teoretické a praktické problémy tu jsou: 1. problémy spojené se zaváděním trhu ve světovém socialistickém měřítku, 2. problémy spojené se zaváděním centrálního regulování světové socialistické ekonomiky. Podobný proces, i když v jiné proporci, je možno pozorovat ve vývoji světové kapitalistické ekonomiky. Tato jiná propórce spočívá v tom, že složitější problémy existují ve sféře mezinárodního regulování než ve sféře zavádění světových tržních vztahů.

KYPROVÁ:

Ve srovnávání vývoje RVHP a EHS se donedávna zdály být nejdůležitějšími rozdíly v řízení těchto společenství mezinárodními institucemi. Podle mého názoru se při tom přeceňila institucionální stránka a podceňila vlastní problematika mezinárodních ekonomických vztahů. Ale sebelepší instituce není schopna řídit mezinárodní ekonomické procesy, pokud není adekvátní určitému systému vztahů. To také bylo původním smyslem institucí RVHP, jenže do řízení mezinárodních ekonomických vztahů RVHP se postupně přenesl složitý systém administrativního řízení národních ekonomik a mezinárodní ekonomické vztahy byly jakoby „vytvářeny" na různých stupních orgánů RVHP. Myslím, že je třeba vytvářet institucionální formy podle podmínek ekonomického procesu a ne obráceně.

BEDNAŘÍK:

Vycházíme-li ze zkoumání EHS, zdá se mi, že u RVHP šlo skutečně o určité přeinstitucionalizování, které nemohlo mít úspěch, protože se neopíralo o vytvoření určitého reálného ekonomického mechanismu, zatímco hospodářská integrace v západní Evropě se uskutečňovala v institucionální podobě tím, že se

opírala o některé základní prvky v ekonomice. Z nich bych zdůraznil zejména dva: 1. byly tady reálné hodnotové vztahy a objektivní hodnotová kritéria, 2. existovala konvertibilita měny, která se považovala za conditio sine qua non, aby se vůbec proces hospodářské integrace mohl rozvinout v podobě celní a zejména hospodářské unie.

Zdá se mi, že těmto stránkám, které jsou vlastně ekonomickým předpokladem pro úspěch jakéhokoli integračního procesu, se nevěnovala dostatečná pozornost.

TAUCHMAN:

Když hovoříme o těchto procesech, byl bych rád, aby se nezapomnělo na jejich historický vývoj. V RVHP se původně zbožní vztahy rozvíjely. Pamatujete-li se, od začátku padesátých let začíná zároveň s konstituováním dosavadní podoby monopolu zahraničního obchodu socialistických států proces, kdy zbožní vztahy a vše, co s nimi souvisí, de facto přestávají fungovat. Dnes se zase do jisté míry a na jiné úrovni navracíme zpět. Není to tedy podle mého názoru takový proces jako na Západě. Jakési řízení z centra zde nastává v mezinárodní ekonomické sféře vlastně v padesátých letech, a to jak z hlediska národních celků, tak i z mezinárodního hlediska.

Neříkám to pro upřesnění, ale z toho důvodu, že podle mého názoru velmi záleží na ekonomické úrovni, jakou autoritu má řízení ekonomiky. Abstraktně a povšechně řečeno, k určité ekonomické úrovni, k určité sumě práce, která se vkládá do exploatace přírody a které odpovídají určité společenské formy, patří i určitý způsob řízení včetně toho, jakou „váhu" tu bude mít prvek soukromého zbožního a společenského centrálního.

Myslím, že tady někde leží do značné míry i vysvětlení řady procesů a řady představ, které třeba máme.

SLÁDEK:

Domníváš se přitom, že minulý vývoj socialistické soustavy vyjadřoval ryze objektivní ekonomické možnosti, pokud jde o model mezinárodních vztahů?

TAUCHMAN:

Nedomnívám, ale mám naopak za to, že v padesátých letech začíná z různých příčin a podle určitých představ jakési „přeskočení" objektivně daných podmínek ve společné ekonomické činnosti socialistických států. Tento můj názor vede ještě k jiné věci. Totiž dnes nejde jen o to, abychom řekli, že je třeba uvolnit tržní mechanismus v mezinárodní socialistické sféře, ale abychom také dodali, že to není poslední slovo, že se v budoucnosti vytvoří objektivní podmínky pro zavádění určitých forem společné ekonomické činnosti socialistických subjektů, ať už jsou to státy nebo nějaké vnitřní subjekty. Dnes velmi záleží na výzkumu, aby během 10 až 15 let měl připraveno řešení těchto forem.

SLÁDEK:

Přes to všechno je pravda, že postavení zahraničně obchodních vztahů v současné mezinárodní socialistické ekonomice je velmi závažné.

ORLÍČEK:

Intenzita zapojení ČSSR do mezinárodní dělby práce není při mezinárodním srovnání se zeměmi ekonomicky vyspělými uspokojivá, zejména uvědomíme-li si, že v rámci celkového čs. dovozu činí podíl paliv, surovin, materiálů a potravin téměř 70 % a pro dovoz průmyslových výrobků zbývá jen 30 % jako prostor pro mezinárodní specializaci ve zpracovatelském průmyslu. Obvykle vykazované ukazatele růstu a podílu ovšem nestačí k posouzení stupně efektivnosti tohoto zapojení do mezinárodní dělby práce. Musíme zvažovat, zda relativně rychlý růst zahraničního obchodu přináší úměrné úspory společenské práce a ostatní výhody; zvažovat, zda pro kvalitativně vyšší a objektivně racionální stupeň zapojení do mezinárodní dělby práce vytváří vlastní rozvoj hospodářství potřebné předpoklady, které dostatečně respektují i tendence světové ekonomiky.

Je pravděpodobné, že při současném charakteru zapojení ČSSR do mezinárodní dělby práce prostředky vynaložené do směny na zahraničních trzích jsou nadměrné proti efektu z této směny, což nemůže nebrzdit náš ekonomický rozvoj. Možnost prokázání této skutečnosti je ovšem omezená.

Hlavním faktorem působícím na rovnováhu československé obchodní bilance je nepřiměřeně rostoucí dovoz hlavně surovin a materiálu pro výrobu. Tento prudký růst dovozních nároků vede k maximalizaci vývozu a výroby pro vývoz, nedovoluje jeho ekonomickou opti-

malizaci a nese negativní důsledky pro efektivnost.

Racionálně můžeme dále otvírat naši ekonomiku jen adekvátně především naším vnitřním, ale i vnějším podmínkám; našim schopnostem efektivního vývozu lze přizpůsobovat i růst dovozu.

SLÁDEK:

Jak dalece problematika tržních vztahů mezi socialistickými státy zaznívá ve sféře hospodářské politiky? Někteří z vás se zúčastnili v poslední době hospodářských jednání mezi socialistickými státy nebo máte o nich podrobné informace. Bylo by jistě zajímavé uvést, kam až se tato otázka dostala při těchto jednáních a případně uvést, jaká jsou stanoviska zástupců jednotlivých zemí.

NOVOZÁMSKÝ:

Na hospodářských jednáních začala otázka uvolňování pohybu zboží a jevů s tím spjatých zaznívat dokonce dříve než v ekonomické teorii. Souvisí s tím, že jednotlivé země pochopitelně při takových jednáních uplatňují své národní zájmy, protože mají objektivní zájem reprodukovat své vlastnictví, a proto se vůči sobě chovají jako zbožní výrobci. Hlasy volající po volnějším pohybu cen a měnových kursů zaznívají otevřeně už dosti dlouho. Na tomto uvolnění a tedy úplnějším využití mezinárodního zbožního vztahu závisí totiž další rozvoj hospodářské spolupráce, není to však jednoduchý problém. Jednak jednotlivé země mají rozdílnou ekonomickou úroveň, a proto jejich postavení v mezinárodním zbožním vztahu nepřináší pro ně stejné výhody. Dále je věc komplikována tím, že v důsledku hospodářské situace v jednotlivých zemích RVHP nelze samozřejmě nějakou mezinárodní dohodou naráz nastolit zcela volný nebo volnější tržní pohyb. Dalo by se říci, že v zemích RVHP existuje řada definitivních výrobků, které vedly na tomto trhu, který teoreticky lze nazvat nedokonalý trh, ještě k jeho menší dokonalosti naturalizací některých směnných aktů.

Úplné uvolnění by znamenalo prudký růst cen deficitních výrobků, zejména některých druhů surovin, a při vysoké surovinové náročnosti těchto ekonomik by to bylo neúnosné, protože takový krok by vyvolal řadu těžkostí ve využití kapacit, v zaměstnanosti apod. Proto je možno souhlasit s maďarskými ekonomy, že uvolňování pohybu se nedá uskutečnit najednou, ale víceméně pozvolnými kroky. Předpokladem je ovšem to, že zároveň uvnitř jednotlivých zemí nastanou takové změny v mechanismu fungování, které povedou ke změnám ve vlastním věcném obsahu hospodářství — ke změnám nebo zpomalení růstu spotřeby surovin na jednotku finální produkce, resp. k obratu v této oblasti čili povedou i k nápravě výrobních struktur uvnitř zemí.

Tento proces je tedy spojitý a dokonce se ukazuje, že změny uvnitř jednotlivých zemí by měly probíhat v určité prioritě, že primární řešení zde netkví v mezinárodním měřítku, ale především spočívá uvnitř ekonomik jednotlivých zemí.

TAUCHMAN:

V této souvislosti se u nás často setkáváme s představou, že si pomůžeme, když otevřeme dveře na Západ a umožníme tak bezprostřední vliv podmínek světového trhu na naši výrobu. Myslím, že to je velmi zjednodušená představa. Na základě určitých výsledků výzkumu jsme došli k názoru, že řešení problematiky rovnováhy a nastolení určitých předpokladů pro růst vyžaduje naopak přechodné zmenšení relativního zapojení ČSSR do mezinárodní dělby práce.

NOVOZÁMSKÝ:

Pro lepší pochopení toho, co říká s. Tauchman, lze uvést, že nejde o to absolutně zmenšit, snížit zapojení do mezinárodní dělby práce, ale o to, aby bylo možno uspořádat podmínky uvnitř výroby tak, aby zahraniční obchod byl skutečně efektivní, což asi vyžaduje, aby obrat zahraničního obchodu rostl po určitou dobu pomaleji než národní důchod.

SLÁDEK:

To tedy znamená, že zlepšení postavení čs. hospodářství ve světovém kontaktu je v podstatě závislé na vnitřních procesech, spojených zejména s novou soustavou řízení, a nikoli naopak. Myslím, že vzhledem k nízké efektivnosti platíme příliš velkou cenu za existenci zahraničně obchodních a mezinárodních ekonomických vztahů. Ovšem Československo se bez těchto vztahů nemůže obejít. Dilema mezi československým hospodářstvím a světovou ekonomikou bude tedy trvat potud, pokud bude trvat dilema mezi československým hospodářstvím a jeho efektivností.

Zpracoval Josef Sládek

EKONOMICKÁ REVUE, č. 8/67, srpen 1967, str. 340–345.

DEMOGRAFIE, č.3/67, srpen 1967, str. 276-279.

16/223/X

Cikánské obyvatelstvo v ČSSR

Stav cikánské otázky patří k málo uspokojivým prvkům našeho společenského vývoje. Cikánské obyvatelstvo je ve své většině zdrojem nespokojenosti té části ostatního obyvatelstva, které s Cikány přichází trvale do styku. Cikáni mají nižší ekonomické zapojení, mají vyšší kriminalitu, nižší gramotnost a vyšší procento příživnictví. Dosavadní opatření se ukázala málo účinná. Prvým krokem ke změně způsobu života Cikánů mělo být jejich trvalé usídlení. V roce 1958 jsme přijali zákon č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob, který — ačkoli v něm nebylo slovo o Cikánech — byl zaměřen na ně a jejich kočování. Postupně se podařilo snížit jejich pohyb, ne však úplně, protože jej nahrazují kvasikočováním, velmi častou změnou trvalého bydliště, které se vzhledem k dosavadnímu způsobu bydlení a vybavení cikánských domácností mnoho od samého kočování neliší.

Cikánská otázka se stala znovu aktuální v posledních letech, a to jako kontrast k rozvoji celé naší společnosti. Zvláště některé oblasti východního Slovenska jsou postihovány pomalým řešením cikánského problému. V roce 1965 byl zřízen Vládní výbor pro otázky cikánského obyvatelstva a práce na řešení cikánské otázky tak vstoupily do nového stadia. Úkoly mu uložila vláda svým usnesením č. 502/1965, opírajícím se o usnesení předsednictva ÚV KSČ k cikánské otázce z téhož roku.

Prvním předpokladem řešení cikánské problematiky bylo znát skutečný stav, počínajíc počtem Cikánů, jejich bydlením, předpoklady adkulturace a pozdější asimilace s ostatním obyvatelstvem. Koncem roku 1966 byl proveden soupis Cikánů, který zpřesnil naše představy o jejich počtu a rozmístění.[1])

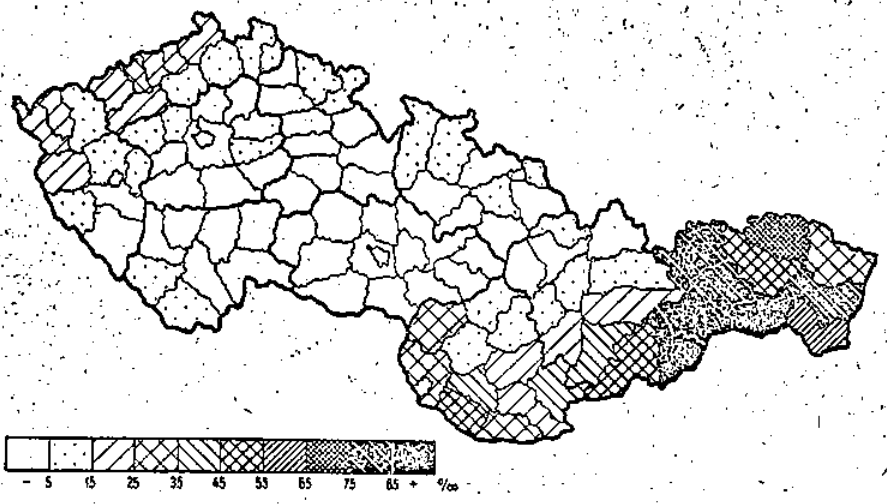
1) Data sumarizovaná Vládním výborem pro otázky cikánského obyvatelstva se o něco liší od údajů získaných prostřednictvím okresních oddělení SSÚ z okresních národních výborů; v našem rozboru bereme pro rozbor územního rozložení za základ údaje získané statistickými orgány (221 525 osob), kdežto pro ostatní demografické charakteristiky data Vládního výboru (217 669 osob po připočtení údajů za hl. m. Prahu, která původně nebyla v údajích zahrnuta; věkové složení, počet rodin a typy rodin jsou zpracovány bez 2 671 osob cikánského původu s bydlištěm v hl. m. Praze ze 214 998 Cikánů).

Tab. 1. Počet Cikánů podle okresů koncem roku 1966

Územní, kraj, okres	Počet Cikánů	Z 1 000 obyvatel	Kraj, okres	Počet Cikánů	Z 1 000 obyvatel
ČSSR	221 525	15,5	Rychnov nad Kněžnou	371	4,8
České kraje	56 519	5,7	Semily	219	2,8
Slovenské kraje	165 006	37,2	Svitavy	210	2,1
			Trutnov	686	5,6
Hlavní město Praha	2 671	2,6	Ústí nad Orlicí	521	4,0
Praha 1	194	2,7	Jihomoravský	3 808	2,0
Praha 2	182	1,8			
Praha 3	430	3,6	Brno-město	1 527	4,6
Praha 4	203	1,4	Brno-venkov	88	0,9
Praha 5	493	5,4	Blansko	70	0,4
Praha 6	95	0,6	Břeclav	271	2,3
Praha 7	68	0,9	Gottwaldov	35	0,2
Praha 8	510	6,7	Hodonín	296	1,9
Praha 9	343	7,9	Jihlava	492	4,9
Praha 10	153	1,0	Kroměříž	101	0,9
			Prostějov	178	1,5
Středočeský	5 281	4,1	Třebíč	181	1,7
			Uherské Hradiště	147	1,0
Benešov	388	4,2	Vyškov	143	1,6
Beroun	424	4 9	Znojmo	141	1,2
Kladno	1 320	8,6	Žďár nad Sázavou	138	1,2
Kolín	578	5,8			
Kutná Hora	253	3,0	Severomoravský	11 302	6,4
Mělník	428	4,8			
Mladá Boleslav	493	4,6	Ostrava-město	3 786	14,0
Nymburk	222	2,2	Bruntál	950	9,3
Praha-východ	314	1,9	Frýdek-Místek	709	3,5
Praha-západ	327	2,5	Karviná	1 924	7,4
Příbram	219	2,0	Nový Jičín	815	5,7
Rakovník	315	5,5	Olomouc	918	4,4
			Opava	654	3,9
Jihočeský	2 387	3,6	Přerov	486	3,7
			Šumperk	635	5,6
České Budějovice	564	3,8	Vsetín	225	1,7
Český Krumlov	635	12,6			
Jindřichův Hradec	359	3,9	Západoslovenský	42 597	23,0
Pelhřimov	79	1,0			
Písek	232	3,1	Bratislava-město	1 179	4,3
Prachatice	264	5,4	Bratislava-venkov	4 781	31,5
Strakonice	137	2,0	Dunajská Streda	4 920	53,3
Tábor	117	1,2	Galanta	5 506	41,7
			Komárno	3 285	30,8
Západočeský	8 429	9,8	Levice	4 896	40,2
			Nitra	3 584	10,8
Plzeň-město	580	4,1	Nové Zámky	3 206	21,8
Domažlice	547	9,2	Senica	4 606	34,8
Cheb	1 400	17,1	Topoľčany	1 631	11,9
Karlovy Vary	1 880	14,5	Trenčín	1 978	12,2
Klatovy	479	4,9	Trnava	3 021	14,9
Plzeň-jih	131	1,6			
Plzeň-sever	512	6,4	Středoslovenský	34 239	24,9
Rokycany	469	9,6			
Sokolov	1 631	17,5	Banská Bystrica	3 379	24,3
Tachov	780	17,1	Čadca	581	5,2
			Dolný Kubín	159	1,8
Severočeský	18 153	16,3	Liptovský Mikuláš	1 640	13,8
			Lučenec	7 373	53,7
Ústí nad Labem	2 137	20,0	Martin	1 188	13,5
Česká Lípa	576	7,4	Považská Bystrica	628	4,7
Děčín	2 399	17,9	Prievidza	845	7,6
Chomutov	1 613	15,6	Rimavská Sobota	12 120	125,1
Jablonec nad Nisou	873	10,6	Zvolen	4 021	37,3
Liberec	2 064	14,2	Žiar nad Hronom	1 000	19,6
Litoměřice	815	6,9	Žilina	505	3,4
Louny	1 709	20,0			
Most	3 370	27,7	Východoslovenský	88 170	73,3
Teplice	2 597	18,3			
			Košice	20 553	93,0
Východočeský	4 488	3,1	Bardejov	7 070	73,5
			Humenné	3 523	34,1
Hradec Králové	403	2,8	Michalovce	11 306	77,5
Havlíčkův Brod	173	1,8	Poprad	11 086	92,1
Chrudim	152	1,4	Prešov	9 620	53,4
Jičín	353	4,2	Rožňava	8 239	101,1
Náchod	905	7,9	Spišská Nová Ves	10 200	80,4
Pardubice	495	3,4	Trebišov	6 571	57,6

18/223/X

Graf 1. Počet obyvatelů cikánského původu podle okresů koncem roku 1966
(na 1000 obyvatelů)

Počet 221 525 Cikánů v ČSSR ke konci roku 1966 představuje 1,55 % veškerého obyvatelstva. Na Slovensku představuje cikánské obyvatelstvo dokonce 3,72 % veškerého obyvatelstva. Mapa ukazuje názorně rozložení Cikánů podle okresů. Východoslovenský kraj má 7,33 % obyvatelstva cikánského původu. Nejvíce Cikánů je v okresech Rimavská Sobota (12,51 %), Rožňava (10,11 %), Košice (9,3 %), Poprad (8,21 %) a Spišská Nová Ves (8,04 %). V českých zemích je nejvíce Cikánů v okresech Most (2,77 %), Louny (2,00 %), Ústí n. Labem (2,00 %), Teplice (1,83 %) a Děčín (1,79 %).

Tab. 2. Některé demografické ukazatele za cikánské obyvatelstvo v ČSSR

Území	Procento dětí do 15 let	Průměrná velikost rodiny	Na 1 000 mužů 15-i letých připadá žen téhož věku
Cikánské obyvatelstvo			
Československo	45,5	6,39	1 132
České kraje	43,7	5,40	1 208
Slovenské kraje	51,0	6,79	1 112
Úhrn obyvatelstva			
Československo	25,1	4,05	1 082
České kraje	22,9	3,94	1 096
Slovenské kraje	30,0	4,33	1 050

Pozn.: Data za úhrn obyvatelstva podle stavu k 31. XII. 1965; průměrná velikost rodiny počítána z úhrnu obyvatelstva (nikoli jen za obyvatelstvo žijící v rodinách, takže metodika je stejná jako u cikánského obyvatelstva; jiná je otázka definice rodiny u cikánského obyvatelstva, která nemusila být ve všech okresech stejná).

Cikánské obyvatelstvo má výrazně odlišnou demografickou strukturu od všech etnických i sociálních skupin úhrnu obyvatelstva. Při soupisu z konce roku 1966 bylo zjištěno, že v celostátním úhrnu je z necelého ¼ milionu Cikánů skoro 100 000 *dětí do 15 let* (45,5 %), v českých zemích představují děti dokonce víc než polovinu cikánského obyvatelstva (51,0 %).

Poměr pohlaví obyvatelstva staršího 15 let se rovněž velmi výrazně liší od normální struktury. Pro vyšší celkovou úmrtnost a zvláště vyšší úmrtnost mužů je v cikánském obyvatelstvu mnohem větší převaha žen nad muži. Mezi dospělými tak připadá na 1000 mužů starších 15 let 1132 žen v tomto věku a zvláště výrazná je tato převaha v českých zemích. Je tomu tak i přesto, že by se dalo předpokládat, že patrně v českých zemích budou na práci někteří slovenští Cikáni (bez rodin), což by mohlo mít vliv právě v opačném směru, ale není tomu tak. Má tedy femininita Cikánů podle oblastí podobný charakter v rozdílu českých zemí a Slovenska jako u úhrnu obyvatelstva, i když ve zmíněném již posunu k vyšší převaze žen než je tomu u ostatní populace.

Soupisem byla zjištěna také *průměrná velikost rodin* vyplývající z jejich absolutního počtu (33 657 rodin tvořených 214 998 příslušníky podle dat Vládního výboru). Není jisté, zda všechny národní výbory měly stejná měřítka pro posuzování toho, co je cikánská „rodina". Průměrná velikost tak vychází na 6,39 rodinných příslušníků v celostátním úhrnu a 6,79 na Slovensku.

Pro posouzení *perspektiv řešení* cikánské otázky bylo také důležité zjištění předpokladů splynutí s ostatním obyvatelstvem. Pro potřeby praxe jsou rodiny resp. cikánské obyvatelstvo děleny do tří skupin, při čemž *první skupinu* tvoří ti, kdo již nežijí v cikánském prostředí, osvojili si základní hygienické návyky a pravidelně pracují; jejich děti navštěvují pravidelně školu a příslušníci této skupiny jsou oporou i pro další provádění cikánské politiky. Takových rodin je 30,4 % (české země 29,8 %, Slovensko 30,7 %). *Druhou skupinu* tvoří rodiny, jejichž příslušníci jsou v trvalém pracovním poměru, mají zájem koupit nebo postavit si domek, ale podléhají občas svému prostředí, jsou relativně dobře schopni splynutí s ostatním obyvatelstvem. Takových rodin je 47,5 % (české země 51,1 %, Slovensko 46,0 %). *Třetí skupinu* tvoří rodiny nejzaostalejší. Žijí typickým cikánským životem, z jejich středu vycházejí příživníci a jiné nežádoucí živly a je mnohem méně předpokladů pro jejich splynutí. Jejich počet činí kolem 7000 rodin (22,1 %; české země 19,1 %, Slovensko 23,5 %).

Většina Cikánů se hlásí etnicky k některému z našich národů, ať už jako Češi, Slováci nebo Maďaři. Určení příslušnosti ke skupině cikánského obyvatelstva je proto z hlediska etnického obtížné. Děje se tak pouze podle zevních znaků antropologických a kulturních. To částečně ztěžuje řešení cikánského problému. Jako vůdčí myšlenka řešení cikánské otázky v Československu byla přijata *myšlenka rozptylu a splynutí s ostatním obyvatelstvem*. Sociální a kulturní prostředí je mohutným společenskotvorným činitelem. Také hmotná stránka je důležitá. Je známo, že právě nejvíce asociální elementy mezi cikánským obyvatelstvem využívaly dobrodiní našeho sociálního zákonodárství nejvíce. Stejně tak i tyto prvky zneužívaly např. rodičovských práv, rodinných přídavků ap. ve prospěch některých jedinců, příslušníků cikánského obyvatelstva. V roce 1966 přijalo proto Národní shromáždění zákon č. 117/1966 Sb., o některých důsledcích zanedbávání péče o děti, který je sice zákonem obecným, ale může postihnout také asociální rodiče cikánského původu. V rámci opatření k řešení cikánské otázky se od 1. ledna 1967 zpětně sleduje také přirozený a mechanický pohyb Cikánů tak, aby byly získány další podklady jak pro další návrhy řešení, tak jako doklad o výsledcích provedených opatření. *V. S.—V. Z.*

DEMOGRAFIE, č. 3/67, srpen 1967, str. 276-279.